

Petrus de Sonnaville (1765-1837)

Heemraad en dijkgraaf van de Schermeer, stadsarts en politicus

Inleiding

Petrus de Sonnaville (afbeelding 1) werd op 3 april 1765 te Breda gedoopt, als zoon van de chirurgijn-majoor Leonard de Sonnaville (1723-1784) en Anna ter Beek (1725-1794). Hij overleed op 17 augustus 1837 te Alkmaar. In 1783 begon hij zijn studie medicijnen aan de Universiteit van Leuven en in 1787 promoveerde hij tot doctor in de geneeskunde te Leiden. Nog in datzelfde jaar werd hij in Alkmaar tot stadsarts benoemd. Hier huwde hij in 1793 Johanna de Leeuw (1760-1840), dochter van Theunis Andriesz. de Leeuw, scheepskapitein op Suriname, en Geertruide Lourisd. (Geertje) Groet.¹

Dr. Petrus de Sonnaville leefde als arts, wetgever en bestuurder in de grillige overgangperiode van het ancien regime naar de moderne tijd. Nadat de Franse troepen, met in hun kielzog het Bataafse Legioen, in 1795 een einde aan het stadhoudelijk bewind hadden gemaakt, brak ook in Alkmaar de Bataafse Revolutie uit. De Sonnaville behoorde tot de gematigde vleugel van de patriotten die nu aan de macht kwamen.

Dr. De Sonnaville was in de eerste plaats van 1787 tot 1826 stadsarts van Alkmaar. Zijn betekenis voor het verbeteren van de medische zorg in Alkmaar en omstreken is bijzonder groot geweest. De Sonnaville was bijvoorbeeld jarenlang voorzitter van de Departementale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toezicht die belast was met het toezicht op de uitoefening van de geneeskunde en het afnemen van examens aan chirurgijns en vroedvrouwen. De supervisie op de lokale beroepsuitoefening was in handen van plaatselijke commissies. In de Alkmaarse commissie speelde De Sonnaville natuurlijk ook een belangrijke rol.²

We kennen De Sonnaville tevens als een bekwaam bestuurder en politicus. In maart 1797 werd hij geïnstalleerd als lid van het Provinciaal Bestuur. Later dat jaar volgde zijn benoeming in de Nationale Vergadering. De Sonnaville bleef tot eind 1801 direct bij de nationale politiek betrokken. Na zijn terugkeer uit Den Haag werd hij actief in het plaatselijke politieke leven. De bestuurlijk toonaangevende Alkmaarder, Gijsbert Fontein Verschuur, had een gunstig oordeel over De Sonnaville, noemde hem de meest vooraanstaande katholieke Alkmaarder en iemand die zelfs door zijn tegenstanders werd geprezen. Deze gunstige beoordeling zal zeker aan zijn carrière hebben bijgedragen. In 1808 stelde koning Lodewijk Napoleon hem aan als wethouder onder burgemeester Fontein Verschuur. Later werd De Sonnaville lid van de municipale raad (1810-1813), adjunct-maire en naderhand adjunct-burgemeester (1813-1816), burgemeester (1816-1824) en wethouder (1824-1837). Tenslotte had hij van 1827 tot zijn dood in 1837 zitting in de vergadering van Provinciale Staten. Al deze bestuurlijk-politieke beslommeringen leidden ertoe dat De Sonnaville in 1826 formeel ontslag vroeg als stadsarts.³

Wij geven deze informatie om duidelijk te maken dat De Sonnaville een veelzijdig man was met een groot organisatorisch vermogen. Die kwaliteiten komen ook duidelijk naar voren in zijn bestuurlijke activiteiten in de Noord-Hollandse waterschappen. Tegen het einde van zijn leven, in 1829, werd De Sonnaville namens de stad Alkmaar tot hoogheemraad benoemd in het bestuur van het Hoogheemraadschap

D. Aten en P. Smit

1

1 P. Smit, 'Dr Petrus de Sonnaville (1765-1837): bestuurder, stadsarts van Alkmaar, dijkgraaf van de Schermeer', *Holland* 33 (2001), 257-276; idem, 'Dr. Petrus de Sonnaville (1765-1837). Een onterecht vergeten Alkmaarder', *Oud Alkmaar, tijdschrift van de Historische Vereniging Alkmaar* 27 (2003) nr. 2, 1-12.

2 Smit, 'Sonnaville' (2001), 262-266.

3 Ibidem, 258-261; J.H. Rombach, 'Gijsbert Fontein Verschuur (1764-1838)', in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Alkmaarse silhouetten. Uit de geschiedenis van Alkmaar en omgeving* (Zutphen 1982), 118, 121. Zie voor een kort overzicht van De Sonnavilles ambtelijk en persoonlijk leven A.M. Elias en P.C.M. Schölvinc, *Volksrepresentanten en wetgevers. De politieke elite in de Bataafs-Franse tijd 1796-1810* (Amsterdam 1991), 220.

1. Dr. Petrus de Sonnaville. Foto door W. Idzerda van een niet nader geïdentificeerd portret, november 1905 (Collectie Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, Purmerend).

4 Regionaal Archief Alkmaar (RAA), archief Hoogheemraadschap van de Hondsbossche, inv.nr. 39, 29-4-1856.

5 Op diezelfde datum vond ook de eedaflegging plaats van mr. Maarten Adriaan Daey als de tweede, door Alkmaar benoemde, heemraad en van mr. Dirk Rooleeuw l'Épic, die namens de stad tot hoofdingeland was benoemd.

6 Een uitzondering was de periode tussen juni 1809 en april 1810, toen hij niet als heemraad, doch als hoofdingeland voor de stad Alkmaar deel uitmaakte van het bestuur van de Schermeerpolder. Ook tussen april 1812 en april 1813 en april 1815 en april 1816 fungeerde De Sonnaville niet als heemraad; onduidelijk is of hij in die perioden de stad als hoofdingeland vertegenwoordigde.

7 J. Bouman, *Bedijking, opkomst en bloei van de Beemster* (Purmerend 1857); J. Belonje, *De Schermeer 1633-1933* (Wormerveer 1933); idem, *De Heer-Hugowaard (1629-1929). Een geschiedenis van den polder* (Alkmaar 1929); J.J. Schilstra, *Schermerland. Mensen en molens* (Schagen 1993³); idem, *de Heer-hugowaard. De geschiedenis van de Huy-gewaert* (Heerhugowaard 1981).

8 D. Aten, A. Geertman, R. Floris, *Recht toe recht aan. Het boerenrif in de Schermer* (Alkmaar 1998). Zie voor een beschrijving van een buitenplaats langs de Zuidervaart: J. Otsen (ed.), *Het levensverhaal van Pieter Peereboom, een 18^e-eeuwse regent-ondernemer uit Purmerend* (z.p., z.j.), 70-76.

van de Hondsbossche en Duinen tot Petten, dat de bekende Hondsbossche Zeewering beheerde.⁴ Veel belangrijker nog is de rol van De Sonnaville in de droogmakerij de Schermeer geweest. Via zijn lidmaatschap van het Provinciaal Bestuur raakte hij in 1797 bij de tegenstellingen tussen een kleine groep vooruitstrevende ingelanden en het behoudende polderbestuur betrokken. Op 15 januari 1803 werd De Sonnaville, middels het afleggen van de vereiste eed in handen van dijkgraaf mr. L. Dijl, heemraad van de Schermeer als vertegenwoordiger van Alkmaar. Vanaf die dag zou hij zelden op de, meestal wekelijkse, vergaderingen van het polderbestuur ontbreken.⁵ Twintig jaar later, in 1823, volgde de benoeming van De Sonnaville tot dijkgraaf.⁶ Dit ambt vervulde hij tot zijn overlijden.

De Sonnaville is een goede kapstok om een beeld te schetsen van de gang van zaken in een grote Noord-Hollandse droogmakerij gedurende de eerste decennia van de negentiende eeuw. Dit tijdvak is in de beschikbare literatuur onderbelicht. In de bekende gedenkboeken van Belonje, Schilstra en Bouman, verschenen bij het zoveel jarig bestaan van de Schermeer, Heerhugowaard en Beemster, ligt de nadruk vooral op het voorspel en de uitvoering van de bedijking en de ontwikkelingen gedurende de zeventiende eeuw.⁷ De tijd van De Sonnaville was weliswaar minder spectaculair, maar toch zeker onze aandacht waard. Naast de al even aangestipte politieke tegenstellingen kampte

de polder met ernstige financiële problemen. Na de inlijving van Holland bij het Franse Keizerrijk werd voorts een begin gemaakt met het afstoten van taken als de armenzorg, het onderwijs en het beheer van de kerken. In de jaren twintig van de negentiende eeuw volgde de aanleg van het Noordhollands Kanaal, dat door het westelijk deel van de ringsloot van de Schermeer werd gelegd. In februari 1825 werd de polder tenslotte geconfronteerd met een doorbraak van de Waterlandse Zeedijk. Het peil op de boezemkanalen liep zeer hoog op door het binnenstromende zeewater en de ringdijk van de Schermeer dreigde te bezwijken. De Sonnaville is als heemraad en dijkgraaf nauw bij al deze kwesties betrokken geweest. Voordat we met de bespreking van zijn activiteiten kunnen beginnen, moet echter voor een goed begrip eerst even een beeld worden geschetst van de Schermeer en de toestand van de polder op de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw.

Poldereconomie rond 1800

De Schermeer was oorspronkelijk een vier meter diepe plas, gelegen aan de oostelijke zijde van Alkmaar. Het grote water werd in de jaren 1633-1635 bedijkt en drooggemalen. Daarmee ontstond de Schermeerpolder als de laatste van de grote zeventiende-eeuwse droogmakerijen in Holland benoorden het IJ. Op de drooggevallen oude zeelei ontwikkelde zich een vruchtbaar boerenland, dat plaats bood aan ongeveer tweehonderdzestig boerderijen. In het bijzonder langs de Noorder- en Zuidervaart werden grote stolpboerderijen en enkele fraaie buitenplaatsen gebouwd. In de loop van de achttiende eeuw werden genoemde luthoven helaas alle gesloopt.⁸

De Schermeerpolder was omringd door een dijk van klei, aan de voet zeven tot twaalf roeden (zeventwintig tot zesenvertig meter) breed en negenduizend roeden (ruim vierendertig kilometer) Zijpse maat lang, met een oppervlak van 6.167 morgen (circa 4800 hectare). Rond 1800 was de polder vrijwel geheel als weiland in gebruik; in het boerenbedrijf domineerde de rundveehouderij. De polder was te nat en te laag voor bouwland. Vele percelen waren zelfs zo vochtig dat ze als ongeschikt voor wolven werden bestempeld, waarschijnlijk als gevolg van leverbot. Rond 1800 klaagde men ook nog uitgebreid over het voorkomen van enkele hardnekkige onkruiden, waaronder de zogenaamde kwade unjer, de West-Friese naam voor het

heermees, een soort paardenstaart, waardoor soms hele percelen bedorven werden. Dit dwong dan tot het scheuren van het land, waarna het braak kwam te liggen om vervolgens weer als grasland in gebruik te worden genomen.⁹

De drooglegging van de Schermeer was een kostbare aangelegenheid geweest en het onderhoud van de dijken, de waterlopen, de tweënvijftig watermolens en andere werken bleef door de tijd heen van de ingelanden de nodige financiële offers vragen. Dit terwijl de waarde van de landerijen na ongeveer 1650 sterk terugliep in samenhang met een langdurige daling van de landbouwprijzen. Vanaf het midden van de achttiende eeuw trokken de prijzen weer aan. De stijging van de polderlasten en de verponding, de belasting op onroerend goed, bleef hierbij achter. Vooral na 1770 verbeterde de situatie voor de boeren snel.¹⁰

Rond 1800 kwamen polder en ingelanden echter weer in moeilijker omstandigheden terecht. Allereerst was Noord-Holland in de herfst van 1799 het toneel van zware gevechten tussen een op de kust geland Engels-Russisch leger en Frans-Bataafse strijdkrachten. De boeren werden getroffen door inkwartieringen van soldaten en vorderingen van slachtvee, vaartuigen, hooi en stro en paarden en wagens. Na de slag van 19 september, die voor de benoorden Alkmaar liggende Bataafse divisie slecht was verlopen, kwam het in de Schermeer zelfs tot een mensenjacht. Vijf ruiters joegen onder gevloek en getier een groep boeren naar de Langedijk voor het verrichten van spitwerk aan de stellingen. De polder zelf kreeg te maken met de vordering van hout uit de molenwerven. Bovendien vernielde het Frans-Bataafse leger enkele bruggen om de vijandelijke opmars te belemmeren.¹¹

Na 1800 liep de lastendruk weer op, vooral als gevolg van stevige verhogingen van de verponding. De omslag ging ook omhoog. De hoofdingelanden besloten in 1798 tot een extra omslag van vier gulden bovenop de gewone van zeven gulden per morgen.¹² Deze verhoging hangt samen met de zeer kostbare vernieuwing van de grote schutsluis te Nauerna aan het einde van de uitwatering van de Schermeer naar het IJ. Het polderbestuur zat zodanig om geld verlegen dat het zelfs de verpondingskas aansprak.¹³ Begin 1804 zat men met een tekort van 13.800 gulden. De regering reageerde in 1805 negatief op een verzoek om kwietschelding van de achterstallige belastingen. Wel werd de polder in de gelegenheid gesteld de achterstand in twaalf jaarlijkse termijnen in te lopen. Verder moesten voortaan alle belastingen direct worden voldaan. Men mocht de polderomslag niet onder de acht gulden per morgen stellen zolang de schulden niet waren weggewerkt. Geld lenen mocht het polderbestuur ook niet meer. De kosten moesten direct in de omslag worden verdisconteerd. Er werd van hogerhand door controle van de rekeningen op dit alles scherp toezicht gehouden. Pas in 1824 was een verlaging van de omslag mogelijk.¹⁴

Revolutie op polderniveau

In het polderbestuur van de Schermeer bezat de stad Alkmaar een zeer sterke positie. Alkmaar was de officiële houder van het door de Staten van Holland in 1631 afgegeven bedijkingsoctrooi. Verder had de stad twee zetels in het totaal achttien leden tellende college van hoofdingelanden en insgelijks twee zetels in het dagelijks bestuur, bestaande uit een dijkgraaf en in totaal zeven heemraden. De stad Hoorn bezat ook twee zetels in het college van hoofdingelanden en één vaste plek onder de heemraden.¹⁵

Ondanks herhaalde verzoeken van het polderbestuur aan de Rekenkamer der Domeinen werd de Schermeer geen aparte jurisdictie. Een smalle strook langs de westkant van de ringvaart behoorde tot het territoire van Alkmaar. De rest van de polder ressorteerde onder de bannen van de zes omliggende dorpen. Het ging daarbij steeds om lage of ambachtsheerlijkheden waarvan de rechtbanken niet bevoegd waren criminele zaken te behandelen. Wat dit betrof, viel de polder onder de baljuwschappen van de Nieuwburgen en Kennemerland met als hoofdsteden respectievelijk Alkmaar en Haarlem. Alkmaar wist zijn greep op de polder in 1730 nog iets verder te vergroten door de aankoop van de ambachtsheerlijkheid van Noord-Schermer, Schermerhorn en Westmijzen. Hierdoor verkregen de Alkmaarse

9 Deze gegevens zijn ontleend aan: Schilstra, *Schermerland*, 15, 19; A.M. Van der Woude, *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* (Wageningen 1972), 594-597; Belonje, *Schermeer*, 56-57; RAA, archief Waterschap Schermeer (AWS) inv.nr. 72, brief van aug. 1810.

10 Van der Woude, *Noorderkwartier*, 540-544, 834-835; Schilstra, *Schermerland*, 15-21.

11 R.P. Goetsch, 'Merkwaardigheden uit een achttiende-eeuws handschrift', *West-Frieslands oud en nieuw* 38 (1971), 92-93; D. Aten, 'Oorlog in het Noord-Hollandse polderland. Waterlinies en waterschappen tijdens de invasie van 1799', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 8 (1999) nr. 1, 3; RAA, AWS inv.nr. 16, 26-10/14-11-1799.

12 RAA, AWS inv.nr. 52, 21-9-1798.

13 Dit ondanks een door de regering verstrekt renteloos voorschot van 25.000 gulden (Belonje, *Schermeer*, 53).

14 Van der Woude, *Noorderkwartier*, 834-835; Schilstra, *Schermerland*, 147-148; Belonje, *Schermeer*, 52-54, 69; RAA, AWS inv.nr. 53, 8-4-1824.

15 Belonje, *Schermeer*, 58-59.

regenten indirect enige invloed op de onder de genoemde banne ressorterende noordwesthoek van de Schermeer.¹⁶

Dijkgraaf en heemraden waren belast met de dagelijkse gang van zaken in de polder. Zij voerden de besluiten van de hoofdingelanden uit. Dat college sloot jaarlijks de rekening, bepaalde de hoogte van de polderomslag, benoemde de resterende vier heemraden naast het drietal van Alkmaar en Hoorn en het stelde de secretaris en de penningmeester aan. Bij een vacature vulden de hoofdingelanden bij coöptatie de opengevallen plek op. Zij beslisten tenslotte ook nog over de opstelling van een driedubbele nominatie waaruit de Staten van Holland of hun Rekenkamer de dijkgraaf kozen.¹⁷

Na het uitbreken van de Bataafse Revolutie in 1795 kwam het hele zojuist geschetste bestel onder druk te staan. Hiervóór is aangegeven dat de polder onder twee baljuwschappen, de stad Alkmaar en zes dorpen ressorteerde. Veel stelde dit in de praktijk niet voor omdat het polderbestuur van oudsher alles regelde, inclusief de armenzorg en het onderhoud van de scholen, de kerk, de pastorie, de bruggen en de wegen. Hierdoor was het ook nooit noodzakelijk geweest precies vast te stellen waar de grenzen liepen. Na de omwenteling van 1795 namen de dorpen evenwel ieder een stuk van de polder in beslag met de bedoeling daar belastingen te heffen. Het zal duidelijk zijn dat de ingelanden en het bestuur van de Schermeer het hier niet mee eens waren. Het kwam neer op dubbele belasting en dat terwijl de dorpen nooit iets voor de polder hadden gedaan.¹⁸

Hierbij kwam de nodige kritiek op het polderbestuur en de bestuursinrichting, die niet in overeenstemming waren met de principes van de Bataafse Revolutie. Reeds voor 1795 was er af en toe gemord, maar dit had niet zo veel te betekenen. In het revolutiejaar kwam daar verandering in. Onder leiding van Jan van Wissel, een buitenstaander die weer optrad namens een groep ingelanden, werd er een Comité Revolutionair opgericht. Op 7 februari 1795 stuurde Van Wissel een brief naar het gewestelijke bestuur, de vergadering van Provisionele Representanten van het Volk van Holland, vergezeld van een nieuw reglement van bestuur voor de polder. Dit was door "den Landman [boer] ingerigt, welke wenscht dat drukkende Octroijen mogte werden opgeheven".¹⁹ Het reglement kwam neer op een totale omwenteling waarbij de macht geheel aan de ingelanden kwam.²⁰

Het polderbestuur reageerde door dezelfde dag alle grondeigenaren op te roepen om op in de polderhuizen en de school gereed liggende lijsten aan te geven of zij vertrouwen bleven stellen in het zittende bestuur of niet. De overgrote meerderheid bleek het voorlopig bij het oude en vertrouwde te willen houden. Zij kregen steun in de rug van de Provisionele Representanten, die geen heil zagen in al te snelle en ongecoördineerde veranderingen in de waterschapswereld. De Representanten besloten op 6 maart 1795 dat alle waterschapsbesturen tot nader order moesten blijven zitten. Van Wissel cum suis probeerden het daarna langs een andere weg. Zij stelden pogingen in het werk om de Schermeer als een aparte gemeente erkend te krijgen, los van de omliggende dorpen, en zo de macht van het polderbestuur te breken. Ook dit leidde echter tot niets. Verder werd om een afschrift van de rekening verzocht. Die leverde de nodige munitie op. Het bleek namelijk dat er bij de in januari 1794 overleden penningmeester, mr. P. de Carpentier, een gat in de kas was geconstateerd van bijna 18.000 gulden.²¹

Later in het revolutiejaar, op 7 oktober 1795, kwamen de Provisionele Representanten met een aanvullend besluit. Dit schreef voor dat wanneer één vierde van de ingelanden daartoe de wens te kennen gaf, er verkiezingen moesten worden uitgeschreven. Verder bepaalden zij dat jaarlijks de helft van het aantal nieuw gekozen heemraden en hoofdingelanden diende af te treden, waarna nieuwe moesten worden gekozen. De afgetreden leden waren overigens herkiesbaar. De dijkgraaf en de secretaris vielen buiten dit alles en bleven hoe dan ook aan. Dit besluit bood nieuwe mogelijkheden voor de revolutionairen in de polder. Zij legden een verklaring over waaruit bleek dat inderdaad een kwart van de ingelanden verkiezingen wilde. Het polderbestuur onder leiding van dijkgraaf mr. G.G.G. van der Mieden (afbeelding 2) weigerde echter iedere medewerking en vertraagde waar het maar kon.²²

In 1796 bleef het rommelen in de polder. In juni presenteerde Van Wissel een

16 Belonje, *Schermeer*, 11, 32-33, 55-56; C.W. Bruinvis, *De ambachtsbeertlijken van Alkmaar (Akersloot, Koedijk en Noordschermer-Schermerhorn-Westmijzen), 1730-1855* (Alkmaar 1904); D. Aten, 'Stedelijke handelspolitiek. Alkmaar en de Beemster in de 17^e en 18^e eeuw', *Holland* 24 (1992), 155-156.

17 Belonje, *Schermeer*, 16, 58-59.

18 RAA, Stadsarchief Alkmaar voor 1815 (SA voor 1815) inv.nr. 2218.

19 *Resolutien van Hoofd-ingelanden, Dijkgraaf en Heemraden...zedert de plaats gehad hebbende Omwenteling* (Alkmaar 1797). Exemplaar aanwezig in RAA, AWS inv.nr. 126 en bibliotheek RAA signatuur 44F2.

20 Ibidem.

21 Ibidem; *Decreeten van de Provisionele Representanten van het Volk van Holland*, 6-3-1795.

22 *Decreeten*, 7-10-1795; *Resolutien van Hoofd-ingelanden*.

nieuw verzoekschrift aan het Provinciaal Bestuur van Holland, dat onderwijl in de plaats van de Provisionele Representanten was getreden. In dit rekest werd onder andere geklaagd dat het polderbestuur op oude voet door was gegaan met zichzelf aan te vullen. Het stuk werd voor advies in handen gesteld van diverse comités en het polderbestuur zelf maar bleef hangen. Daarom diende in het voorjaar van 1797 een groep van vierendertig ingelanden weer een verzoekschrift in bij het Provinciaal Bestuur. Dat droeg op 12 april het dagelijks bestuur, het zogenaamde Provinciaal Comité, op voor de uitvoering van het besluit van 7 oktober 1795 in de Schermeer zorg te dragen. Het Comité maakte echter geen haast en stuurde het verzoekschrift eerst weer door naar het polderbestuur. Dit reageerde met een tientallen bladzijden omvattende rechtvaardiging van zijn handelswijze, ondersteund door een adhesiebetuiging van 115 ingelanden.²³ Bij besluiten van 9 en 28 juni 1797 hakte het Provinciaal Bestuur de knoop door. Er moesten verkiezingen komen. De in maart 1797 in het Provinciaal Bestuur gekomen De Sonnaville speelde hierbij een belangrijke rol. Hij schaarde zich achter de verzoekschriften voor verkiezingen en informeerde waarom het Provinciaal Comité geen werk had gemaakt van het besluit van de vergadering van 12 april 1797. Dit optreden werd door velen in de Schermer niet bepaald in dank aanvaard. Een medestander van het zittende polderbestuur leverde in een ruim 500 bladzijden tellende in druk gebrachte verzameling van stukken over de kwestie felle kritiek op De Sonnaville.²⁴ Hij was tenslotte nog maar korte tijd lid van het Provinciaal Bestuur en zou te weinig van de situatie afweten. De Sonnaville had zich verder kennelijk uitsluitend en alleen laten voorlichten door de polderdemocraten en die zodanig zijn oor geleend dat hij zelfs de overwegingen en adviezen van het Provinciaal Comité niet kon afwachten. De anonieme steller van het bewuste geschrift veegde meteen de vloer aan met een insgelijks in druk gebrachte, 118 bladzijden bevattende, 'Verantwoording' van de kant van de voorstanders van de verkiezingen. De lezers van dit geschrift zouden zeker "...zig niet kunnen onthouden van lagchen, wanneer zy de onnozelheid van den steller in aanschouw nemen..." en verder werd geschamperd dat De Sonnaville voor zijn ondersteuning een exemplaar van het boekje "in maroquin verguld op snee" verdiende.²⁵

De besluiten van het Provinciaal Bestuur vormden aanleiding voor het beleggen van een buitengewone vergadering van de hoofdingelanden. De leden van Alkmaar en Hoorn tekenden in verband met de vaste zetels van beide steden in het bestuur direct protest aan tegen iedere verandering. Op dezelfde vergadering diende dijkgraaf Van der Mieden zijn ontslag in. Hij had zich fel tegen de polderdemocraten gekant, beschouwde de komende verkiezingen als de ondergang van de Schermeer en zag verder wel in dat zijn rol was uitgespeeld. Op 6 september 1797 vond tenslotte de stemming plaats in bijzijn van twee commissarissen van het Provinciaal Bestuur. De ingelanden kozen twaalf kiesmannen die op hun beurt drie dagen later de Alkmaarse patriot mr. L. Dijn tot dijkgraaf benoemden. De steden Alkmaar en Hoorn hadden ondertussen adressen aan het Provinciaal Bestuur gezonden tot behoud van hun zetels in het bestuur. In afwachting van een beslissing hieromtrent kozen de kiezers geen achttien, maar veertien nieuwe hoofdingelanden en vier heemraden.²⁶

De Sonnaville heemraad in de Bataafs-Franse Tijd

Aangaande de positie van de twee steden in het bestuur van de Schermeer werd geen uitsluitsel meer ontvangen voor de radicale staatsgreep van januari 1798. Het nieuwe bewind schortte direct verkiezingen van alle lokale besturen op, waarmee het met de polderdemocratie al weer was gedaan. Zoals reeds verhaald, deed Petrus de Sonnaville in 1803 zijn intrede in het polderbestuur als heemraad namens

2. G.G.G. van der Mieden, dijkgraaf van de Schermeer. Silhouet in zwart, anoniem (Stichting Iconographisch Bureau, Den Haag).

²³ *Resolutien van Hoofd-ingelanden*.

²⁴ Het betreft de *Resolutien van Hoofd-ingelanden*, zie noot 19.

²⁵ Ibidem, zie voor de citaten "nabericht", 11; *Verantwoording van eenige ingelanden in de bedykte Schermeer Waar in zy opgeven de Redenen, om welke zy de Oproeping van alle de Ingelanden begeert hebben* (Alkmaar 1797). Exemplaar aanwezig in bibliotheek RAA, signatuur 40B26.

²⁶ *Resolutien van Hoofd-ingelanden*; RAA, AWS inv.nr. 51, 6 en 9-9-1797. Zie over Van der Mieden: J. Belonje, 'Het Alkmaarse geslacht Van der Mieden (van Opmeer)', *De Nederlandsche leeuw* 59 (1941), 182, en Dijn: P.C. Molhuysen e.a. (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek* dl. 1 (Leiden 1911) kolom 782-784.

Alkmaar. Tegen die tijd was de Bataafse Revolutie helemaal in het slop geraakt. Het twee jaar eerder, na weer een staatsgreep, aan de macht gekomen Staatsbewind voerde een conservatieve koers, die in veel opzichten een terugkeer betekende naar de toestanden van voor 1795. De waterschappen bleven hierbij niet buiten schot. Het Departementaal Bestuur van Holland stelde in 1802 een Commissie van de Dijken en de Waterstaat in die moest adviseren over het zevenendertigste artikel van het reglement van het Departementaal Bestuur. Dit artikel belaste genoemd bestuur met een herziening van de inrichting van de waterschappen en wel zodanig, dat die het beste strookte met de belangen van de ingelanden.²⁷

De Commissie vroeg in november 1802 aan het polderbestuur van de Schermeer om een overzicht van de bestuursinrichting, waarbij speciaal een opgave werd verzocht van de sinds 1795 doorgevoerde veranderingen. Het polderbestuur reageerde eind 1802 of begin 1803. Meteen wees het op de problemen met de omliggende plaatsen en de dure schutsluis te Nauerna. In maart 1805 bepaalde het Departementaal Bestuur tenslotte dat het bestuur van de Schermeer weer helemaal op de oude voet volgens het in 1631 uitgegeven bedijkingsoctrooi georganiseerd moest worden. Verder werden de zittende hoofdingelanden, dijkgraaf en heemraden ontslagen en een nieuw bestuur aangesteld. Veel had dit laatste niet om het lijf; Dijl bleef dijkgraaf en ook De Sonnaville behield zijn post.²⁸

Binnen het aldus gerestaureerde polderbestuur speelde De Sonnaville een actieve rol. Hij heeft zich bijvoorbeeld uitgebreid bemoeid met de kwestie van de versnippering van de Schermeer over de omliggende gemeenten. Na de eind 1805 doorgevoerde algehele herziening van het belastingstelsel werd dit probleem weer actueel. Er werd nu echt begonnen met het innen van allerlei plaatselijke belastingen in de Schermeer. De ingelanden klaagden hierop bij dijkgraaf en heemraden "...door de omliggende districten gedrukt te worden, zedert het nieuwe stelsel, waar op de belastingen worden ingevoerd".²⁹ Dijkgraaf en heemraden stelden vervolgens een verzoekschrift aan koning Lodewijk Napoleon op, die in 1806 door zijn broer keizer Napoleon met het bestuur van Holland was belast. Hierin werd onder andere geklaagd dat de belastingdruk per gemeente verschilde en de ene ingeland dus veel meer moest betalen dan de andere. Ondertussen was de polder nog steeds opgezaald met het beheer van de scholen, de kerk, de pastorie, de salarissen van de onderwijzers et cetera. De beste oplossing was natuurlijk dat de Schermeer "onder eene civiele jurisdictie en gemeente bestuur wierdt gebracht", en wel naar voorbeeld van de Zijpe, de Heerhugowaard en de Beemster. De hoofdingelanden van Alkmaar weigerden in november 1807 het verzoekschrift te accepteren. Zij wilden eerst met hun stadsbestuur overleggen. De meerderheid steunde het initiatief echter en de petitie werd ter tekening aan de ingelanden voorgelegd.³⁰

In februari 1808 stelden dijkgraaf en heemraden ook nog een commissie in om in het polderarchief "naauwkeurig na te gaan de relatien welke de Stad Alkmaar op de Polder heeft".³¹ In de commissie namen dijkgraaf Dijl, De Sonnaville en een andere heemraad en de secretaris zitting. Op voorstel van De Sonnaville, die op dat moment de afwezige dijkgraaf verving, besloten de heemraden naderhand zelfs iemand op te dragen in den Haag en Utrecht voor "ligting van allen de stukken, behelsende resolutien, memorien, appointementen etc., de polder concernerende" te zorgen.³² De ingelanden hielden de zaak scherp in het oog. Zij dienden onder leiding van Klaas Konijn een tweede verzoekschrift bij de Koning in om de Schermeer los te maken van de omliggende gemeenten. Reden hiervoor was dat met name in het Alkmaarse gedeelte van de polder de lasten enorm waren opgeschroefd. Dijkgraaf en heemraden stelden direct een concept van een adhesiebetuiging aan Konijns rekest op. De Alkmaarse hoofdingeland Cornelis van Oostveen tekende bezwaar tegen dit stuk aan. De Sonnaville hield zich afzijdig en liet dit in de notulen aantekenen.³³

Door de inlijving van het Koninkrijk Holland bij het Franse Keizerrijk in juli 1810 raakte de hele kwestie op de lange baan. Bovendien eisten andere zaken de aandacht op. Financieel was de situatie van de polder nog steeds uiterst zorgelijk. Om de rekeningen te kunnen betalen, moest de penningmeester herhaaldelijk een beroep op de ingelanden doen om in te schrijven op obligatieleningen. Ook De Sonnaville kocht enkele van deze waardepapieren aan. Bovenop deze moeilijkheden

27 *Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland*, 18-11-1802.

28 RAA, AWS inv.nr. 52, brief na 8-4-1802, 29-3-1805; inv.nr. 127.

29 *Ibidem*, inv.nr. 52, 21-11-1807..

30 *Ibidem*; Schilstra, *Schermerland*, 149-150.

31 *Ibidem*, inv.nr. 17, 20-2-1808.

32 *Ibidem*, 20-2 en 9-4-1808.

33 *Ibidem*, inv.nr. 52, 10-5-1810, zie ook inv.nr. 17, 20-4-1810; SA voor 1815 inv.nr. 2218. Konijn (overleden 1830) werd in 1810 heemraad van de Schermeer (Belonje, *Schermeer*, 90).

kwam nog dat in de herfst van 1810 slechte geruchten de ronde begonnen te doen over de financiële situatie van penningmeester Willem Adriaan Boon.³⁴ Op 11 september stelde dijkgraaf Dijn de heemraden hiervan op de hoogte. Er werd direct een commissie ingesteld waarin De Sonnaville zitting kreeg. Die moest de kas en papieren van de Schermeer veilig stellen. De curatoren van Boons failliete boedel bepaalden het slot van de ontvangsten en uitgaven van de gewezen penningmeester op bijna 14.800 gulden ten gunste van de Schermeer. Mogelijkheden om dat bedrag uit te betalen waren er echter niet omdat de boedel “totaal insolvent” was. De polder wendde zich vervolgens tot de borgen van Boon, de weduwe l’Epie en de Alkmaarse regent mr. Johan baron du Tour. In december 1811 kwam men eindelijk tot een vergelijk met de twee borgen, maar er waren weer andere procedures nodig om ze te dwingen tot naleving van de overeenkomst.³⁵

Armenzorg, school en kerk

In de herfst van 1813 stortte het keizerrijk van Napoleon in elkaar en kwam aan het Franse bewind over de Nederlanden een einde. De erfprins keerde naar Nederland terug en nam de macht eerst nog als soeverein vorst en later als Koning Willem I in handen. Op 29 januari 1814 kwam de ommekeer in de vergadering van dijkgraaf en heemraden van de Schermeer ter sprake. Namens Nanning van Foreest van Petten, president-hoofdingeland en maire van Alkmaar, stelde De Sonnaville voor een delegatie naar Den Haag te zenden om de prins te feliciteren. Dat kon gemakkelijk omdat Alkmaar al besloten had een commissie naar Den Haag te sturen en omdat in die stadscommissie enige leden van het bestuur van de Schermeer zitting hadden. Het voorstel werd echter in beraad gehouden.³⁶

De omwenteling werd door de polder aangegrepen om opnieuw te proberen de Schermeer tot een aparte gemeente te maken. De ingelanden dienden in de loop van 1814 een verzoekschrift in bij de soevereine vorst. De polder bleef niet achter en deed in november van dat jaar hetzelfde. Weer protesteerden de hoofdingelanden van Alkmaar. Zij kwamen met allerlei tegenwerpingen en verklaarden dat “de regeering van Alkmaar verplicht is het regt onzer stadsjurisdictie in den volsten zin vast te houden, als zijnde een primitief eigendom”. De overige hoofdingelanden vonden de argumenten van Alkmaarse zijde evenwel “allezints ongepast en verkeerdelijk” en besloten bij meerderheid van stemmen het verzoekschrift in te dienen. In 1819 kwam met een besluit van Willem I een voorlopig einde aan de kwestie. De koning bevestigde de rechten van de omliggende dorpen en de stad Alkmaar. Wel mochten de inwoners in het Alkmaarse gedeelte niet worden aangeslagen in de stedelijke belastingen.³⁷

De invloed van de omliggende gemeenten werd in de loop der tijd in de Schermeer steeds duidelijker merkbaar. Vanouds droeg de polder bij aan de armenzorg en was geheel verantwoordelijk voor het onderwijs en het beheer van de kerken. Het geld bestemd voor de zorg voor behoeftigen kwam uit verschillende hoeken. Het ging onder andere om de boetes en recognities vanwege afgegeven vergunningen en er werd bij het passeren van transport- en hypotheekakten voor dijkgraaf en heemraden een speciale tachtigste penning, de zogenaamde armenduit, geheven. Na de inlijving van Holland bij het Franse Keizerrijk en het van kracht worden van de Franse wetgeving kwam aan dit alles een einde. De belastingdienst ging de verschillende belastingen invorderen. Dit betekende meteen het einde van de armenduit. In april 1811 besloten de hoofdingelanden dan ook dat de polder zich niet meer met de armenzorg bezig zou houden. De behoeftigen werden in dezelfde maand verwezen naar de armenkantoren van de omliggende plaatsen. Helemaal vlekkeloos verliep de hele operatie natuurlijk niet, een jaar later zat de polder nog steeds met enkele armen terwijl anderen ondertussen hun nood aan hogerhand hadden geklaagd.³⁸

De kerken en de scholen bleven voorlopig nog wel polderzaak. Met name aan het onderwijs heeft De Sonnaville de nodige aandacht besteed. In 1807 vroegen de beide onderwijzers om verhoging van hun salaris en naar aanleiding hiervan stelde De Sonnaville, samen met de dijkgraaf en een tweede heemraad, een advies op ten dienste van de vergadering van hoofdingelanden. In afwachting van een nieuwe regeling omtrent

34 Boon maakte na 1795 een bestuurlijke bliksemcarrière. Hij was hoofdingeland van de Heerhugowaard en heemraad van de Zijpe en Wieringerwaard. Boon vluchtte op 11-9-1810 naar het buitenland. Hij overleed in 1836 te Kleef (Belonje, *Schermeer*, 87-88).

35 RAA, AWS, inv.nr. 17, 11 en 12-9-1810, 30-11-1811, 15 en 28-3-1812; inv.nr. 52, 20-9 en 29-11-1810, 7- en 15-1, 11-4 en 5-12-1811, 9-4-1812; inv.nr. 127.

36 Ibidem, inv.nr. 18, 29-1-1814.

37 Ibidem, inv.nr. 53, 3-11-1814; inv.nr. 18, 10-9-1814; inv.nr. 128; RAA, SA voor 1815 inv.nr. 2218.

38 Ibidem, inv.nr. 52, 11-4-1811, 9-4-1812; inv.nr. 17, 19 en 23-4-1811, 29-2-1812; Belonje, *Schermeer*, 62-63.

de schoolgelden werd de loonsverhoging echter op de lange baan geschoven.³⁹ In 1816 kwam de kwestie opnieuw aan de orde, wederom naar aanleiding van een verzoekschrift van een schoolmeester. Het salaris bedroeg toen nog steeds onveranderd honderd gulden per jaar met daarbij honderd gulden schoolgeld en vijftig gulden voor het voorzingen in de kerk en het klokken luiden. De hoofdingelanden besloten een toelage van honderd gulden te verstrekken. Verder moesten dijkgraaf en heemraden in overleg treden met de onderwijsinspectie om tot een verhoging van de bijdrage van de leerlingen te komen. De inspecteur stuurde begin 1817 een besluit van Gedeputeerde Staten toe. Dit schreef een salaris van vierhonderd gulden per jaar voor. De hoofdingelanden droegen nu dijkgraaf en heemraden op om met een advies te komen over de vraag hoe de salarissen in overeenstemming met de wensen van Gedeputeerde Staten gebracht konden worden. De Sonnaville kreeg machtiging de zaak met de districtsschoolopziener te bespreken. In april 1819 keurden de hoofdingelanden een vermoedelijk door De Sonnaville in overleg met de schoolopziener opgesteld reglement goed. Hierin werden niet alleen de salarissen van het onderwijzend personeel vastgesteld maar tevens de schoolgelden, de te gebruiken leermiddelen, de rapportage betreffende de vorderingen van de leerlingen, de vakanties, het schoonhouden van de school en nog andere zaken. Elke drie maanden moest over de naleving van deze voorschriften aan de dijkgraaf verslag worden gedaan. Bovendien behielden dijkgraaf en heemraden zich het recht voor om zich persoonlijk op elk gewenst moment op de hoogte te stellen van de vooruitgang van de leerlingen en de staat van het schoolgebouw.⁴⁰

Enkele jaren later kwam niet alleen een einde aan de bemoeienis van de polder met de scholen, maar ook met de kerk (afbeelding 3). Bij Koninklijk Besluit waren in 1821 in de Hervormde Gemeenten van Zuid- en Noord-Schermer kerkvoogden aangesteld op voordracht van het Provinciaal College van Toezicht. Na overleg met het polderbestuur vorderden deze het beheer van de kerken. Hierbij baseerden zij zich op het reglement van de administratie van de kerkelijke goederen van 1819. Dit reglement belastte notabelen en kerkvoogden met het beheer van de kerkelijke fondsen. De kerkvoogden zochten contact met het polderbestuur over de afgifte van die fondsen. Ondertussen begonnen zij zich al te bemoeien met het onderhoud van de kerken en de verkoop van graven. Dat lieten de hoofdingelanden niet over hun kant gaan, hoewel zij graag van de kerken met de bijbehorende kosten af wilden. Het polderbestuur bleek bereid ook de scholen en de onderwijzerswoningen met het bijbehorende personeel af te stoten. Struikelblok vormde echter de financiële afwikkeling. De genoemde fondsen waren namelijk reeds lang geleden in de nog steeds met schulden overladen polderkas opgegaan. De Sonnaville kreeg zitting in de door het polderbestuur ingestelde Commissie tot de Kerken en de Kerkelijke Fondsen, die de zaak moest afhandelen. Zodoende nam hij deel aan een overleg met de Staatsraad-Gouverneur van Noord-Holland in diens functie als president van het Provinciaal College van Toezicht. De Schermeer droeg tenslotte al het bovengenoemde aan de kerkvoogden over tegen de voor het beheer van de kerken bestemde kapitalen vermeerderd met een jaarlijkse uitkering van driehonderd gulden ten behoeve van het onderhoud van de scholen. Deze regeling werd in december 1823 door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.⁴¹

De afstoting van de zorg voor de kerken en het onderwijs kostte de polder het nodige, maar zal op termijn zeker een besparing hebben opgeleverd. Die kwam bijzonder van pas, want de financiën van de Schermeer waren nog steeds wankel. Het bestuur probeerde in 1816 de rentelast te verminderen door leningen aan te gaan tegen vijf procent in plaats van de tot dan toe geldende rente van zes procent. De nog tegen deze rente uitstaande obligaties dienden zo spoedig mogelijk te worden vervangen door die met de lagere rente. Later dat jaar keerden de molenaars zich tot het college van dijkgraaf en heemraden om een toeslag op hun loon; het was een nat jaar geweest, er was doorlopend gemalen en daardoor hadden zij weinig gelegenheid gehad om wat bij te verdienen. De Sonnaville bracht dit verzoek in de vergadering van hoofdingelanden ter sprake. Wegens de zorgelijke financiële omstandigheden werd het verzoek evenwel aangehouden.⁴²

39 Belonje, *Schermeer*, 62-63; RAA, AWS, inv.nr. 52, 14-4-1808; inv.nr. 17, 16-4-1808, 11-3 en 8-4-1809.

40 RAA, AWS, inv.nr. 53, 11-4-1816, 9-4-1818, 8-4-1819; inv.nr. 18, 11-1-1817, 2-5 en 30-5-1818; Schilstra, *Schermerland*, 156.

41 Belonje, *Schermeer*, 65-66; RAA, AWS inv.nr. 53, 2-11-1821 tot en met 8-3-1823; inv.nr. 1387.

42 RAA, AWS inv.nr. 18, 4 en 11-5 en 15-6-1816; inv.nr. 53, 10-4-1817.

3. De kerk in de Schermeer te Stompertoren. Penseeltekening in grijs door H. Tavernier, 1792 (Collectie Regionaal Archief, Alkmaar).

Als lid van het dagelijks bestuur hield heemraad De Sonnaville zich diepgaand met nog vele andere polderproblemen bezig. Van belang daarbij was dat hij in de jaren 1816-1817 binnen het dagelijks bestuur 'Lid van Fabricage' was en als zodanig de verantwoordelijkheid droeg voor zaken als de aankoop van hout en andere bouwmaterialen of van puin voor het ophogen van de dijken. Hij stelde verder in 1820 voor langs de hoofdwegen voetpaden aan te leggen, zoals dat in de naburige Beemsterpolder reeds met zoveel succes had plaats gevonden.⁴³ Ook kleine dingen ontsnapten niet aan De Sonnavilles aandacht. Op zijn voorstel werd bijvoorbeeld het serviesgoed in het polderhuis van de Schermeer aangevuld omdat het oude er niet meer mee door kon.⁴⁴

De Sonnaville dijkgraaf

Op 7 oktober 1822 overleed dijkgraaf mr. L. Dijn. In zijn plaats trad Laurens Veer, die sinds 1808 deel van het polderbestuur uitmaakte.⁴⁵ Veer stierf echter minder dan een jaar later op 22 augustus 1823. In oktober kwamen de hoofdingelanden in buitengewone vergadering bijeen om een nominatie op te stellen voor een nieuwe dijkgraaf. De Sonnaville werd met grote meerderheid als nummer één op de voordracht geplaatst. Hij werd inderdaad bij Koninklijk Besluit van 26 november 1823 tot dijkgraaf van de Schermeer benoemd en op 24 december door de Staatsraad-Gouverneur van Noord-Holland beëdigd. Drie dagen later werd hij door een heemraad met een toespraak gefeliciteerd en verwelkomd. Dijkgraaf De Sonnaville antwoordde "op gratieuze wijze", aldus de notulen.⁴⁶

De Sonnaville pakte de zaken als dijkgraaf voortvarend aan. Het bestuur kreeg een meer zakelijk karakter. Zo wees hij erop dat een meer direct toezicht op de polderwerken noodzakelijk was, maar dat daarvoor niet steeds het hele college van dijkgraaf en heemraden nodig was. Hij stelde daarom voor twee heemraden te machtigen om samen met hem de nodige inspecties te doen en dan in de complete vergadering verslag uit te brengen. De Sonnaville was vaak persoonlijk in de Schermeer te vinden. Toen in september 1824 bijvoorbeeld de bliksem in een molen sloeg, ging hij onmiddellijk zelf de schade opnemen.⁴⁷

De directheid van zijn optreden moge geïllustreerd worden aan de hand van de problemen rond de zogenaamde kil- of staartmolentjes, die geplaatst werden in de diepste delen of killen van de polder. Deze onderbemalingen bezorgden de burens soms veel wateroverlast. Het zetten van dergelijke molentjes leverde dus altijd de nodige discussie op. Veel moeilijkheden gaf vooral het verzoek van boer Cornelis Dekker, die in 1828 vroeg een kilmolen te mogen plaatsen. Binnen een maand werden dijkgraaf en heemraden geconfronteerd met een verzoekschrift van zesenvijftig andere ingelanden waarin om een algeheel verbod op kilmolens

43 Ibidem, inv.nr. 19, 8-7-1820. Zie voor wegeaanleg in de Schermeer ook P. Smit, 'De Schermerstraatweg. De aanleg van de straatweg tussen de Omval en Schermerhorn (1852-1856)', *Een nieuwe Chronyke* (uitgave Oudheidkundige Vereniging Graft-De Rijp) 18 (2001) nr. 1, 3-12.

44 Ibidem, 20-7-1820. Zie over de polderhuizen Th. de Roos- van Rooden, *Het Noorderpolderhuis, 'In consideratie dat dit door de tijd profijtelijk is'* (Alkmaar 1998).

45 Veer was notaris te Alkmaar en schout van Akersloot (Belonje, *Schermeer*, 90).

46 RAA, AWS inv.nr. 53, 10-10-1823; inv.nr. 19, 23-8 en 27-12-1823.

47 Ibidem, inv.nr. 19, 20-3 en 16-9-1824.

werd gevraagd. Toen op 11 februari 1832 bleek dat Dekker zonder vergunning toch een molentje op zijn land had gezet, belegde De Sonnaville direct een extra vergadering van de heemraden. Hij stelde voor een deurwaarder op Dekker af te sturen met lastgeving om het molentje binnen een etmaal af te breken. Dekker gaf hieraan geen gehoor, waarna zijn kilmolen door een van de timmerbazen van de polder werd gesloopt. Dekker zag het onmogelijke van zijn zaak in en kwam in maart 1832 bij De Sonnaville de door de polder gemaakte kosten vergoeden.⁴⁸

De Sonnaville liet zijn sociale kant zien toen hij de eerste de beste vergadering van de hoofdingelanden na zijn benoeming tot dijkgraaf met een voorstel kwam tot reorganisatie en verbetering van het fonds ter ondersteuning van de weduwen en wezen van molenaars. Op dezelfde vergadering kon De Sonnaville melden dat de polder er financieel gesproken eindelijk redelijk goed voor stond. Daarom was een verlaging van de omslag van acht naar zeven gulden per morgen mogelijk. De nieuwe dijkgraaf wees hierbij op de bezuinigingen resulterende uit het afstoten van de scholen en de kerken.⁴⁹ Misschien nog wel belangrijker waren echter de enorme voordelen die de aanleg van het Noordhollands Kanaal hadden opgeleverd. Daar maakte De Sonnaville ook gewag van. Tot de aanleg van dit kanaal was bij Koninklijk Besluit van 15 april 1819 door Willem I besloten. De nieuwe vaarweg dwars door Noord-Holland naar Den Helder moest de haven van Amsterdam een betere verbinding met zee opleveren. Inspecteur-generaal van de Waterstaat Jan Blanken werd met de uitvoering van het hele project belast.⁵⁰

Blanken nodigde reeds in het begin van 1818 een delegatie van het polderbestuur uit voor een conferentie. Daar maakte hij de plannen bekend. Het nieuwe kanaal volgde de zuid- en westzijde van de Schermeer en de uitwatering van de polder in noordelijke richting naar de Zijpe (afbeelding 4). Er moest ondermeer een nieuwe dijk worden aangelegd langs de Zuiddijk van de Schermeer in het Alkmaardermeer. Het kanaal kwam tussen die twee dijken in. Op 27 augustus 1819 werd er wat deze werken betrof, een voor de Schermeer zeer voordelige overeenkomst met het Rijk gesloten. Langs de zuidkant van de ringdijk had de polder een beschermingsdijk, de zogenaamde Rijzendam. Die wilde het Rijk graag overnemen vanwege de steen die erin was verwerkt. De polder bleek bereid afstand te doen van de Rijzendam, op voorwaarde dat deze zodanig door het Rijk werd onderhouden dat er geen gevaar voor de ringdijk kon ontstaan. Verder nam het Rijk de complete westelijke lus van de ringvaart en de uitwatering naar de Zijpe met de bruggen over.⁵¹

Het polderbestuur wist naderhand nog veel meer voordelen uit de kanaalaanleg te slepen. De aannemers wilden graag het overtollige water uit de bouwputten op de Schermeer lozen. Die permissie werd verleend, maar wel tegen een vergoeding van elfduizend gulden. Dit terwijl het extra water hoegenaamd geen schade of extra kosten met zich meebracht. In oktober 1824 bracht dijkgraaf De Sonnaville verder aan de orde dat de Westdijk op diverse plekken te laag was. Men was echter bezig met baggerwerk in het nieuwe kanaal en die specie kon mooi worden gebruikt om de dijk te verhogen.⁵²

Dat die verhoging dringend geboden was, bleek tijdens de zware noordwesterstorm van 4 op 5 februari 1825. De Waterlandse Zeedijk brak door bij Durgerdam. Heel Waterland, de Zeevang en een groot gedeelte van de Zaanstreek liepen onder.⁵³ In de vaarten rond de Schermeer en het Alkmaardermeer liep het peil door het binnengedrongen overstromingswater gevaarlijk hoog op. Heemraad Dirk Vader onderkende het risico en begaf zich op 5 februari direct met de timmerbazen naar de Westdijk en organiseerde een dijkbewaking. Hij bracht op diezelfde dag verslag uit in de vergadering van dijkgraaf en heemraden. Ook De Sonnaville nam poolshoogte. Op 7 februari trok het complete college naar de dijk, die op een bepaald punt sterk door de golfslag werd bedreigd. Men besloot onmiddellijk een bekisting aan te brengen. Hiertoe werden twaalf ingelanden gevorderd. Zij moesten de volgende dag met paard en wagen klaar staan om puin te rijden. Ook De Sonnaville en de rest van het bestuur waren toen weer op de dijk te vinden.⁵⁴ Natuurlijk werd hierna direct werk gemaakt van de verhoging van de Westdijk. Op voorstel van Vader droeg men De Sonnaville op snel met de aannemers van het baggerwerk in het Noordhollands Kanaal tot overeenstemming te komen. De dijkgraaf antwoordde dat dit reeds geregeld was. De aannemers hadden

48 Ibidem, inv.nr. 20, 13-9 en 11-10-1828, 12, 14 en 18-2, 3 en 17-3-1832; inv. nr. 1144¹; Schilstra, *Schermerland*, 158.

49 Ibidem, inv.nr. 53, 8-4-1824. Helaas moest de omslag in 1828 weer op acht gulden worden gebracht. Pas halverwege de jaren dertig was een nieuwe reductie, en wel tot zeven gulden vijftig per morgen, mogelijk, zie RAA, AWS inv. nrs. 571-581.

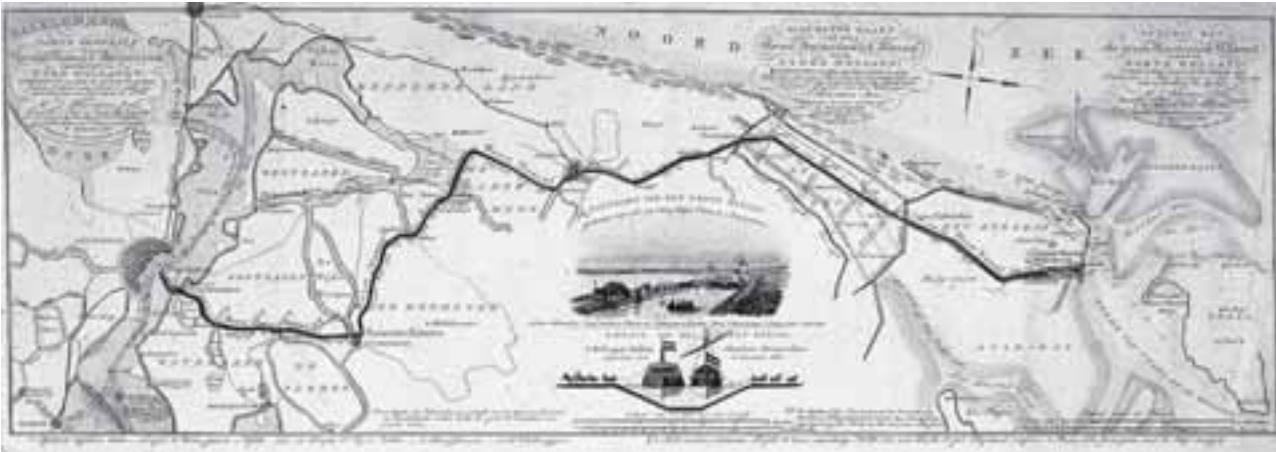
50 Over het Noordhollands Kanaal o.a. B.V. Voskuil, *Van poldergasten, waaiersluizen en vlotbruggen*. *De geschiedenis van het Noordhollandsch Kanaal* (Amsterdam z.j.); H. Schmal, 'De ontwikkeling van de infrastructuur van het einde van de achttiende tot het midden van de negentiende eeuw', in: *De Physique Existentie dezes Lands. Jan Blanken inspecteur-generaal van de Waterstaat (1755-1838)* (Amsterdam 1987), 103-110.

51 Belonje, *Schermeer*, 66-68; Schilstra, *Schermerland*, 55-56, 136, 156; RAA, AWS inv.nr. 1158.

52 Belonje, *Schermeer*, 68; RAA, AWS inv.nr. 19, 9-10-1824; inv.nr. 20, 19-2-1825.

53 Ook elders langs de Zuiderzeekust begaven de dijken het met grote overstromingen als gevolg, zie J.C. Beijer, *Gedenksboek van Nederlands watersnood in februari 1825*, 2 delen ('s-Gravenhage 1826).

54 RAA, AWS inv.nr. 20, 5 tot en met 8-2-1825; Schilstra, *Schermerland*, 157.

voor zeshonderd gulden de verzwaren van de Zuiddijk en een gedeelte van de Westdijk aangenomen. Hoewel het mogelijk was bij de overheid schadevergoeding aan te vragen, besloot het college van dijkgraaf en heemraden geen beroep op ondersteuning voor de Schermeer te doen, ook niet voor de schade aan de kaden langs de vaart naar de sluis te Nauerna. Dit omdat door Gods zegen de Schermeer voor overstroming was behoed, aldus het polderbestuur. Wel werd de Staatsraad-Gouverneur van Noord-Holland erop gewezen dat de uitdieping van het Noordhollands Kanaal verzakking van de Schermeerdijk in de hand werkte. Bij de afwerking van het kanaal moest met dit risico goed rekening worden gehouden. Ter evaluatie van de gevolgen van de wateroverlast in de provincie als geheel, werd tenslotte op 31 mei 1825 op het stadhuis van Alkmaar een grote conferentie belegd onder leiding van de Staatsraad-Gouverneur. De Sonnaville, Vader en de secretaris werden afgevaardigd om aan dit overleg deel te nemen.⁵⁵

Gezien de gunstige ontwikkeling van de polder onder het bewind van De Sonnaville was er alle reden om het tweede eeuwfeest van de Schermeer in 1833 op grootse wijze te vieren. Op 17 juli was het zo ver. De toegangswegen waren versierd met erepoorten, er werd een harddraverij gehouden en het polderbestuur en vele genodigden zaten aan voor een geweldig feestmaal. De dag werd afgesloten met speciaal vervaardigd vuurwerk.⁵⁶ Helaas werd De Sonnaville in de herfst van het jaar daarop ziek. Noodgedwongen moest hij op de vergaderingen van het polderbestuur verstek laten gaan. Op 21 februari 1835 was hij enigszins hersteld, maar nog zo zwak, dat er bij hem thuis vergaderd werd. Naderhand kon hij echter weer als vanouds de vergaderingen bijwonen. De Sonnaville smaakte in 1836 nog het genoeg een langdurig geschil met de Domeinen over de vergoeding van de schade aan de Schermeerdijk langs het Noordhollands Kanaal tot een goed einde te brengen. Deze dijk werd door het drukke verkeer van jaagpaarden die de schepen door het kanaal trokken zwaar belast en De Sonnaville sleepte hier een mooie financiële compensatie uit. Als blijk van waardering voor zijn inspanningen besloten de hoofdingelanden hem een geschenk aan te bieden. Dit cadeau, een zilveren koffiekkan met passende inscriptie, werd hem in juni 1836 door de voorzittende hoofdingeland overhandigd. De Sonnaville bleef tot 29 juli 1837 de vergaderingen van dijkgraaf en heemraden en de hoofdingelanden bijwonen. Daarna moest hij opnieuw verstek laten gaan en nog geen drie weken later, op 17 augustus 1837, kwam er een einde aan zijn leven. In een twee dagen later gehouden vergadering van de heemraden werd hij plechtig herdacht.⁵⁷

Besluit

Met het overlijden van De Sonnaville kwam in zekere zin ook een einde aan een bijzondere en roerige periode in de geschiedenis van de Schermeer. Met de val van de Republiek in 1795 en het uitbreken van de Bataafse Revolutie brak een moeilijke overgangstijd aan met grote politieke spanningen. De Sonnaville raakte in 1797 via zijn lidmaatschap van het Provinciaal Bestuur bij de revolutie in de Schermeer

4. Het Noordhollands Kanaal liep langs de zuid- en westzijde van de Schermeer en volgde vanaf Alkmaar de uitwatering van de polder in de richting van de Zijpe. Gravure naar een kaart van J. Blanken, 1825 (Collectie Westfries Archief, Hoorn).

⁵⁵ Ibidem, inv.nr. 20, 19 en 26-2, 5-3, 28-5 en 4-6-1825.

⁵⁶ P. Smit, '17 juli 1833: een feestmaal in het polderhuis', *Een nieuwe Chronyke* 16 (1999) nr. 3, 89-94.

⁵⁷ RAA, AWS inv.nr. 54, 14-4-1836, 8-9-1837; inv.nr. 21, 22-11-1834, 4-6-1836; inv.nr. 22, 19-8-1837.

betrokken. De gebeurtenissen in de polder staan absoluut niet op zichzelf. Ook in enkele andere grote droogmakerijen en bedijkingen zoals de Zijpe, Beemster, Heerhugowaard en Wieringerwaard kwam het oude, zittende bestuur zwaar onder druk te staan.⁵⁸ In de Beemster werd het complete zittende polderbestuur op 3 maart 1795 naar huis gestuurd. Het bestuur van de Zijpe ontving nog eerder, op 15 februari 1795, een brief waarin het ontslag werd aangezegd. Het polderbestuur hier bleef toch aan, maar kreeg wel een nieuw burgerlijk bestuur naast zich. Na het besluit van de Provisionele Representanten van 7 oktober 1795 vonden er in de Zijpe verkiezingen plaats voor nieuwe hoofdingelanden en heemraden. In de Heerhugowaard verliepen de ontwikkelingen langs dezelfde lijn. Er kwam eerst een municipaliteit of burgerlijk bestuur tot stand. Dat had echter zo goed als niets te doen omdat de polder vanouds alles regelde. Na de meergenoemde publicatie van de Provisionele Representanten werden ook hier verkiezingen georganiseerd, waarbij de oude regenten plaats moesten maken voor boeren-ingelanden uit de polder zelf. Dat De Sonnaville in 1797 ten gunste van de Schermer democraten in het Provinciaal Bestuur intervenieerde valt in het licht van deze ontwikkelingen goed te begrijpen. De Schermeer was een conservatieve anomalie geworden in een revolutionair polderlandschap. Na 1801 werd overigens niet alleen in de Schermeer, maar ook in andere polders de oude bestuurlijke situatie van voor 1795 weer hersteld.⁵⁹

Het overdragen van taken als het onderwijs en de armenzorg speelde eveneens in vele andere grote droogmakerijen en bedijkingen. In de Zijpe werden bij overeenkomst met de municipaliteit reeds in 1798 de scholen en schoolmeesters afgestoten tegen een jaarlijkse subsidie van duizend gulden. De armenzorg namen polder en gemeente voorlopig ieder voor de helft voor hun rekening. In de Beemster blijkt de gemeente in 1804 de scholen en het salaris van de vroedvrouw overgenomen te hebben, maar zoals in de Zijpe subsidieerde de polder de gemeentekas stevig. In de Heerhugowaard daarentegen werden polder en gemeente pas in 1811 gescheiden. In de eerste helft van de negentiende eeuw bleef het bestuur van deze droogmakerij vervolgens nog regelmatig subsidies verstrekken, bijvoorbeeld wanneer er door hoge uitgaven aan de armenzorg tekorten dreigden in de kas van de gemeente Heerhugowaard.⁶⁰

Het afstoten van de kerken verliep zeer verschillend. In de Wieringerwaard verkocht de polder reeds in 1798 kerk en pastorie aan het kerkbestuur. Dit werd echter naderhand teruggedraaid en pas in 1864 nam het kerkbestuur tegen een stevige financiële tegemoetkoming de kerk en pastorie definitief over. De Zijpepolder bleef zelfs tot zijn opheffing als zelfstandig waterschap in 1980 verantwoordelijk voor de Nederlands Hervormde kerk, pastorie en kosterwoning in het dorpje St. Maartensbrug. Dat jaar ging de Zijpe op in het nieuwe Waterschap De Aangedijkte Landen en Wieringen. 'De Aangedijkte Landen' wist tenslotte na enkele jaren juridisch geharrewar tegen betaling van 900.000 gulden aan het kerkgenootschap van de eeuwenoude verplichtingen af te komen.⁶¹

In de Purmer deden zich met de Schermeer vergelijkbare moeilijkheden voor rond de versnippering over diverse jurisdicties. Deze polder was over de steden Edam, Monnickendam en Purmerend alsmede de heerlijkheid Ilpendam en Purmerland verdeeld. Als in de Schermeer betaalden de ingelanden geen belastingen aan de genoemde steden en dorpen. Na de invoering van het nieuwe belastingstelsel in 1805-1806 kwamen ook hier klachten van ingelanden los, die geconfronteerd werden met aanslagbiljetten van buiten de polder. Dit leidde tot de roep om een eigen gemeente. Zowel in de Schermeer als de Purmer bleef de kwestie gedurende de negentiende en twintigste eeuw regelmatig terugkomen. De Purmer is nog steeds over diverse gemeenten verdeeld. De Schermeer kwam in 1993 eindelijk in zijn geheel onder één enkele gemeente.⁶²

Met het overlijden van dr. Petrus de Sonnaville in 1837 was het met de betrekkingen tussen zijn familie en de Schermeer nog lang niet gedaan. Het zal hem zeker hebben plezierd dat in 1834 zijn zoon dr. Leonardus de Sonnaville tot penningmeester werd benoemd. Leonardus vervulde dit ambt tot april 1858. Bijna een eeuw later, in 1947, werd tenslotte J.H.M. de Sonnaville, een achter-achterkleinzoon van Petrus, poldersecretaris. Hij bleef in dienst tot de opheffing van de Schermeer als zelfstandig waterschap in 1977.⁶³

58 Zie over deze polders de literatuur genoemd in noot 7 en J. Belonje, *De Zijpe en Hazepolder, De ontwikkeling van een waterschap in Holland's Noorderkwartier* (Wormerveer 1933); J.T. Bremer, *Heren, boeren, knechten. Bedijking en bewoning van de Wieringerwaard, 1610-1810* (Schoorl 1989); H. Jonker Hzn., *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de polder Wieringerwaard 1610-1960* (Amsterdam 1960).

59 Th.P.H. Wortel, 'De Beemster in bezettingstijd (1795-1799)', *West-Frijslands oud en nieuw* 25 (1958) 87-98, A.J. Kölker, *Kroniek van de Beemster* (Alphen aan den Rijn 1981), 63; D. Aten, *Inventaris van de archieven van de polder, het gerecht en de weeskamer van de Heerhugowaard (1613) 1624-1980* (Alkmaar 2001), 13-15; A. Jonker, 'Beeroering in de polder. De Zijpe tijdens de Patriottentijd, de Bataafse periode en de Engels-Russische invasie, 1780-1800', *Zijper historie bladen* 17 (1999) nr. 4, 13-17; J. Belonje, *Zijpe*, 142-145.

60 Belonje, *Zijpe*, 144-145; Kölker, *Kroniek*, 66-68; Aten, *Inventaris*, 16;

61 Jonker, *Hoofdstukken*, 104-109, Belonje, *Zijpe*, 156-157; J.T. Bremer, *De Zijpe* dl. II (1813-1920) (Schoorl 1991), 14-15, 17-18; RAA, archief Waterschap De Aangedijkte Landen en Wieringen inv. nrs. 778-779 (met dank aan A. Kossen).

62 G.J. de Goede, *Purmer gedenkboek* (Beemster 1922), 53-55; Schilstra, *Schermerland*, 229.

63 RAA, AWS inv.nr. 54, 20-11-1834; inv.nr. 55, 8-4-1858; inv.nr. 128; Belonje, *Schermeer*, 70-71; 'De Sonnaville', in: *Nederlands patriciaat* 78 (1994), 400-430.